

A SANCT-GALLENI KONFERENCIA.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓTÓL.

I.

A jelen év őszen nagyérdekű, palaeografust, diplomatikust és könyvtárnokot egyaránt közléről érdeklő tanácskozás folyt le a sanct-galleni kanton kies fővárosában, melynek tárgyalásait és megállapodásait ismertetni, a jelen sorok feladata.

A konferencia tárgya és célja ismeretes azon dolgozatokból, melyeket *Ehrle Ferencz*, a vatikáni könyvtár nagyérdemű prefektusa, a »Centralblatt für Bibliothekswesen«, a »Revue des Bibliothèques«, a »Bibliothèque de l'École des chartes« és a »Rivista delle biblioteche« lapjain tett közzé, és a melynek tartalmát hazai bibliographiai szaklapunk, a »Magyar Könyvszemle« is bőven ismertette.¹

P. *Ehrle* már évek előtt megüzente a harcztot a régi kéziratok és oklevelek legnagyobb ellenségének: a szétmállásnak, melyet valamely vegyi folyamat idéz elő. III—IV. századi legbecsesebb kéziratok finom hártýája a ráirt szöveg tintájának hatása alatt lassan-lassan tönkre megy, az ismeretlen vegyi összetételű tinta sava marólag hat a rendkívül finom pergamenre; először az írásvonások helyén török át a hártýa, utóbb egész darabok hullanak ki belőle, végül lassan bár, de biztosan szétmállik az egész lap. Külső körülmények, nedvesség, reagenziák használata, rosszul kikészített pergamen siettetik a megsemmisülés processzusát, melynek későbbi hártýa-kéziratok, papyrusra, papírra irt darabok épp úgy ki vannak téve, mint a korábbiak, különösen bizonyos korban használt tintáknál, melyek marólag hatnak az író anyagra.

A tudós kezdeményező, kinek keze alatt a vatikáni könyv-

¹ M. Könyvszemle, 1898. érf. 113. l.

tár mérhetetlen irodalmi és történelmi becsű kincsei vannak, a tudomány iránt érzett felelőssége teljes tudatában kezdte meg kísérleteit e közös kincsek megmentésére. Kísérleteit hosszasan írta le említett dolgozataiban; ezekből csak kettőt említek föl, melyek közül az első a pergamen, a második a papír megmentésére a legalkalmasabbnak látszott.

Az első mód a beteg pergamennek formolos gelatinnal való bevonása, mely egy még nyilvánossá nem tett eljárás szerint igen fáradsztó, hosszadalmas és költséges manipulációval történik. A második mód sokkal egyszerűbb: a beteg papirosnak finom selyem gazeszövettel való bevonása, mely az olvashatóságot nem akadályozza és további romlásnak elejét veszi.

Ezen eljárási módokat óhajtotta *Ehrle* szakemberek ítélete alá vetni, meghallgatni tapasztalataikat, esetleges más mentési és konzerválási kísérleteket megvitatás tárgyává tenni s ha lehetséges, a legjobbnak bizonyuló eljárásban egységesen megállapodni s azt a konferenzián egybegyűlt szakférfiak tekintélyével követésre ajánlani.

Ez volt czélja a Sanct-Gallenben egybegyűlt nemzetközi értekezletnek, melynek megállapított czíme: *Conférence internationale pour la conservation et la restauration des anciens manuscrits.*

Az értekezlet, többszörös elhalasztás után, f. évi szeptember hó 30-ikán nyílt meg a kantoni kormányépület egy tanácskozó termében.

Az első ülésen *Ehrle* beszámolt az értekezlet összehívása körül kifejtett működéséről. Megtudtuk ebből, hogy a meghívások nagyrészt magánúton, közvetlen egyes szakférfiakhoz vagy könyvtárakhoz intéztettek, melyeknek részvétele az ügy érdekében kívánatos volt. Diplomacziái úton csak oly államoknál történt a meghívás, hol ez szükségesnek mutatkozott. Csak európai államokba ment meghívó, Portugalia és Spanyolország, a távolságra és ez utóbbinak belső viszonyaira való tekintettel, nem hivatott meg. Dánia, Oroszország és Svédország a meghívást köszönettel visszautasították, úgyszintén a külön meghívott cambridgei egyetemi könyvtár, míg a British Museum könyvtára a képviseltetésben akadályozva volt.

Ellenben képviselve voltak a következő államok: Angolország, Baden, Bajorország, Belgium, Franciaország, Hollandia. Magyarország, Poroszország (3 képviselővel), Svájc (4 képviselővel),

Szászország, Vatikán, Württemberg. Ausztria képviselője, *Zeissberg* udv. tanácsos, bár be volt jelentve, nem jelent meg. Hazánkból, *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbízása alapján, a jelen sorok írója volt ott, ki a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének képviselőjében vett részt a konferencián. Így tehát 12 államnak 17 képviselője tanácskozott együtt, köztük, mint a jegyzőkönyvben közzétett névsor mutatja, a szaktudomány legelső képviselői.

Ehrle jelentése után megalakult az értekezlet tisztí kara. A diszelnöki széket a nagy *Mommsen Tivadar* foglalta el, míg ügyvivő elnökké *de Vries*, a leydeni egyetemi könyvtár igazgatója lett. Az értekezlet jegyzői tisztét *Omont*, a párisi Bibliothèque Nationale főkönyvtárnoka, ki *Delisle* képviselőjében jelent meg, és *Escher*, a zürichi városi könyvtár könyvtárnoka töltötték be.

A *Mommsen* elnöklete alatt folyt tanácskozásokat *Ehrle* vezette be a tárgy megjelölésével, melylyel az értekezlet hivatva lesz foglalkozni. E szerint 1. tenta által rongált pergamenlapok, 2. palimpsestek és 3. papirkéziratok romlásának meggátlására célzó törekvéseket ismertetett, gazdag anyagon mutatva be úgy a romlás különböző nemét, mint a vatikáni könyvtár törekvéseit a további romlás okainak elhárítására.

Mérhetetlen értékű tudományos kincs volt az, a mit *Ehrle* e célból Rómából magával hozott.

A III. századi Vergilius-kódex lapjain, Dio Cassius, Sallustius, Fronto legelső kódexein, V—VI. századi palimpsesteken tette szemléltetővé a lassan de biztosan haladó megsemmisülés proceszusát és a módot, melylyel ezt a Vatikánban megakadályozni törekesznek.

A gelatinnal való fáradságos kezelés általános bámulatot keltett. A szétmálló hártjának minden repedését, minden hézagát üvegszerüleg átlátszó gelatinhártya tölti ki, ezen kívül az egész pergamenlap gelatinnal van bevonva, mely azt külső behatásoktól megvédi. Egy-egy hibás pergamenlap illetően preparálásához sokszor hetek munkája szükséges.

A konferencia tagjai, a mig egyrészt teljes elismeréssel adóztak *Ehrle* fáradságot nem ismerő törekvéseinek, melyekkel a tudomány e közös kincseit az elpusztulástól megóvni igyekszik, másrészt azonban nem nyomhatták el aggályaikat e restaurálási módnak nagyobb méretekben leendő követése ellen, és ez aggályokban

maga *Ehrle* is osztozott. Az a rendkívüli figyelem, a mi annak keresztülviteléhez szükséges, a költség és az idő, a mit az igényel, hozzáértő személyzet hiánya, úgyszólván lehetlenné teszik e restaurálási módnak nagyobb mértékben leendő alkalmazását; az különben általános elterjedésre alig is számíthat, mert igen ritka az oly nagybecsű kézirat, mely e fáradságos procedurát megérdemelné. A gelatinnal való kezelés ellen még az a kifogás is felfemerült, hogy ez által a kéziratnak eltűnnek egyes oly sajátságai, melyek a kutatóra, kivált a filologusra nézve esetleg fontosak lehetnek. Így a pergamen színe általában megváltozik, a tinta különböző színe egyöntetű sötétebbé válik, kisebb rasurák, javítások eltűnnek. Bár ezek apró, lényegtelen momentumoknak látszanak, de lehetnek esetek, mikor azok a kézirat létrejöttének körülményeit derítik föl.

Ehhez járul még az a körülmény, hogy a formolos gelatinnal való kezelés eredményeire nézve még nem rendelkezünk hosszú évek tapasztalataival, és még nem vagyunk teljesen bizonyosak abban, hogy az elmállásnak lassan-lassan pusztító folyamát e kezelés végleg megakasztja-e.

Ez az oka, hogy az értekezlet tagjai sem ülésben sem ülésen kívül, felelősségök tudatában, nem mertek határozottan állást foglalni a vatikáni kísérletek mellett, hanem a kérdésnek további tanulmányozását és a kísérletek folytatását javallották.

Ehrle kísérleteihez teljesen hasonlók a leydeni könyvtár igazgatója által bemutatott javítások, melyeknél szintén a gelatinnal való bevonás viszi a főszerepet. Ezzel szemben *Posse Ottó* drezdai állami levéltárnok a drezdai katonai kémiai laboratórium-ban rövid idővel ezelőtt megkezdett kísérletekről tett előzetes jelentést. A kísérletek célja az volt, hogy a romlásnak induló hártya vagy papír valami szerrel impregnáltassék oly célból, hogy az impregnálás nemcsak a kezdődő romlás folyamát állítsa meg, hanem biztosítékot nyújtson a jövő romlás ellen is. A kísérletezés jelenleg a kezdet stadiumában van, eredményeiről itélni még nem lehet. Impregnálásra a zapon nevű szerrel tetten kísérletet: a zaphoz azonban még egy igen robbanékony szer (nitroglycerin) is járul, mi a kísérletezést szerfölött veszélyessé és annak nagyobb mértékben való alkalmazását úgyszólván lehetlenné teszi. A nitroglycerinnel kevert zapon állítólag el-

veszti ugyan robbanó tulajdonságát, de a kísérletek még nem haladtak annyira, hogy rólok határozott véleményt lehessen alkotni. Ha sikerülne oly impregnáló szert feltalálni, mely az eredeti darab tulajdonságain semmit sem változtat s annak jelenlegi állapotát úgyszólván fixirozva, a további romlásnak útját állja: ez volna kétségtelenül a legalkalmasabb, a legkevesebb fáradsággal és költséggel járó restaurálási mód, mely úgy hártýára mint papírra egyformán alkalmas.

Lippmann, a berlini kir. metszet-gyűjtemény igazgatója addig is, míg valamely teljesen megbízható vegyi eljárásban történik megállapodás, mechanikus konzerválási módokat ajánl ott, hol az illető darab elpusztulásának veszélye közel van. Ilyen mód pl. az, ha a romló lapot átlátszó gelatin-lemezek közé zárjuk légmentesen, mi által legalább egyelőre a további romlásnak útját álljuk s a lemezek átlátszóságánál fogva a darab használatát is biztosítjuk. Ez az eljárás egyes lapoknál, mint az oklevelek (ha nincs rajtuk pecsét), metszetek, rajzok, különösen alkalmas.

A tárgyalások folyamán több ízben felmerült és végre általános elfogadásra talált az az óhajtás, hogy legelső teendő, mielőtt bármily konzerválási módszert alkalmaznánk, nagybecsű kéziratoknak, melyek a tudomány közös kincsei és a tudományos kutatásnak maradandó tárgyai, a technika legfejlettebb eszközeivel történendő lefényképezése, hogy azoknak mai állapota a jövő idő számára fixiroztassék. Felmerült továbbá az is, hogy tekintve e művelet költséges voltát, nemkülönben hogy a restaurálási műveleteknek kiváló gondtal, szakavatottsággal kell történniök, mi csakis oly módon képzelhető, hogy azokat egy helyen, a legjobb eszközökkel berendezett laboratóriumban, erre a célra kiképzett személyzet hajtja végre: kívánatos, hogy valamely semleges területen (pl. a Vatikánban), hol ily első rangú tudományos anyag bőven áll rendelkezésre, nemzetközi támogatással egy központi javító és fényképező műhely létesüljön; mert egy könyvtártól vagy államtól sem lehet követelni, hogy oly nagyértékű darabot, mely az ő tulajdonában van ugyan, de a mely a tudománynak kincse, csupán a maga áldozatkészségével mentsen meg a jövő számára. Ezen központi helyre küldené azután minden állam, mely annak fenntartásához hozzájárul, a maga romlásnak induló értékes kéziratait, fényképezés és restaurálás céljából.

E tárgyak megvitatására az értekezlet három ülést tartott.

A tanácskozás eredménye a következő határozatokban foglalható össze:

1. Az értekezlet óhaját fejezi ki, hogy azon legrégebb és a tudományra nézve legértékesebb kéziratok jegyzéke, melyek minden látszat szerint a biztos elpusztulás útján vannak, állíttassék össze és hogy e jegyzékbe foglalt kéziratok, mostani állapotuknak megörökítése céljából, fényképeztessenek le.

2. E cél megvalósítására az értekezlet egy állandó bizottságot nevez ki, melynek tagjai: *Ehrle*, a vatikáni könyvtár praefectusa, *de Vries*, a leydeni könyvtár igazgatója és *Zangemeister*, a heidelbergi könyvtár igazgatója. A bizottság jogosítva van magát megfelelő számig kiegészíteni. Feladatai pedig ezek:

a) az első pontban említett kéziratok jegyzékét összeállítani és azok lefényképeztetését előmozdítani:

b) az eddig felmerült konzerválási módokat tanulmányozni és az alkalmasnak bizonyulókat követésre ajánlani:

c) az értekezlet elé terjesztett konzerválási módokat nyomtatásban mielőbb közzétenni:

d) a felsorolt célok érdekében könyvtárnokokkal és technikus szakértőkkel érintkezésbe lépni;

e) odahatni, hogy a tudomány érdekében a mondott célokra szükséges anyagi eszközöket egyes államok rendelkezésre bocsássák.

3. Az értekezlet azt óhajtja, hogy a kéziratok romlásának lassú menetére való tekintettel, mindaddig, míg a bizottság pozitív eredményekkel nem áll elő, a minék az 1899. év őszéig kell megtörténnie, azok konzerválása érdekében csak oly eszközöket alkalmazzanak, a melyek az egyes speciális esetekben a viszonylag legnagyobb biztonságot nyújtják, de egy jövőendő jobb eljárásnak nem állják útját.

E határozatok meghozatala és egyéb formaságok elvégzése után a konferencia október hó 1-én d. u. 5 órakor véget ért. Október 2-án, az értekezlet utóhangjaként, az *Ehrle* által Sanct-Gallenbe hozott végtelen értékű kéziratok az ottani Stifts-Bibliothek termében összefüggő sorozatban voltak tanulmányozhatók, mely körülmény az értekezlet számos tagját visszatartotta az elutazástól.

A tanácskozás lefolyásának részletes ismertetésére közöljük

a konferencia jegyzőkönyvének fordítását, a résztvevőknek szétküldött hiteles jegyzőkönyv német-francia szövege alapján.

II.

A régi kéziratok megóvása és tatarozása céljából 1898 szeptember 30-ikától október 1-éig Sanct-Gallenben tartott nemzetközi értekezlet jegyzőkönyve.

1. ÜLÉS.

1898 szept. 30-án, pénteken d. u. 2¹/₄ órákor

Sanct-Gallen kanton kormánytanácsának üléstermében.

Jelen vannak: P. Ehrle Rómából; Zangemeister tanár Heidelbergből; Dr. v. Laubmann Münchenből; P. Van den Gheyn Brüsszelből; Nicholson Oxfordból; Omont Párisból; Dr. de Vries Leidenből; Mommsen tanár Berlinből; Dr. Wilmanns Berlinből; Dr. Lippmann Berlinből; Dr. Posse Drezdából; Dr. Föh Sanct-Gallenből; Dr. C. Chr. Bernoulli Bázélből; Dr. Joh. Bernoulli Bernből; Dr. Escher Zürichből; Dr. Fejérpataky Budapestről; Prof. Wintterlin Stuttgartból.

Továbbá E. Chatelain Párisból, mint vendég.

I. P. Ehrle Ferencz, a római vatikáni könyvtár prefektusa megnyitja az ülést, üdvözlí a jelenlévőket, köszönetet mond Sanct-Gallen kanton kormánytanácsának a helyiség átengedéséért, s ismerteti a szempontokat, melyeket a szentszék és a vatikáni könyvtár e tanácskozás egybehívásánál szemmel tartott.

A vatikáni államtitkári hivatal a meghívókat diplomáciai úton küldte szét az egyes kormányokhoz, kivételes esetekben (mint Anglia és Svájc) a vatikáni könyvtár írt az egyes könyvtárakhoz (így a londoni British Museum-éhoz, az oxfordi és cambridgei könyvtárakhoz és a sanct-galleni káptalani könyvtárhoz.) vagy magán egyesületekhez (a svájci könyvtárosok egyesületéhez.)

A felhívásnak engedve, a következő kormányok képviseltették magukat: Ausztria, Baden, Bajorország, Belgium, Franciaország, Magyarország, Németalföld, Poroszország, Szászország és Württemberg. Ezenkívül az oxfordi és sanct-galleni könyvtár és a svájci könyvtárosok egyesülete.

Dánia, Oroszország, Svédország és a cambridgei könyvtár nem fogadta el a meghívást, a British Museum pedig akadályozva volt a részvételben.

Az egyes államok képviselői:

Anglia: Nicholson, az oxfordi Bodleian library könyvtárnoka.

Baden: Zangemeister tanár, a heidelbergi egyet. könyvtár könyvtárnoka.

Bajorország: Dr. v. Laubmann, a müncheni udvari és állami könyvtár igazgatója.

Belgium: P. Van den Gheyn, a brüsszeli kir. könyvtár kézirat-tári osztályának öre.

Franciaország: Omont, a párisi nemzeti könyvtár kézirat-tári osztályának segédöre, mint Delisle igazgató képviselője.

Magyarország: Dr. Fejérpataky, a budapesti magyar nemz. múzeum könyvtárának igazgatóöre.

Németalföld: Dr. de Vries, a leideni egyetemi könyvtár igazgatója.

Poroszország: Mommsen tanár Berlinből. Dr. Wilmanns, a berlini kir. könyvtár igazgatója. Dr. Lippmann, a berlini kir. met-szetgyűjtemény igazgatója.

Svájc: Dr. Föh, a sanct-galleni káptalani könyvtár könyvtár-noka. Dr. Bernoulli K. Kr., a bázeli egyetemi könyvtár könyvtár-noka. Dr. Bernoulli János, a svájci országos könyvtár könyvtárnoka Bernből.

Szászország: Dr. Posse, a drezdai áll. levéltár igazgatója.

Vatikán: P. Ehrle, a római vatikáni könyvtár prefektusa.

Württemberg: Wintterlin tanár, a stuttgarti kir. könyvtár könyvtárnoka.

II. Az egyes tisztségeket betöltik. Tiszteletbeli elnöknek megválasztják Mommsen tanár Berlinből, s melléje ügyvivő elnöknek Dr. de Vriest Leidenből; titkárok: Omont Párisból és Escher Zürichből.

A tárgyalás, amennyiben szükséges lenne, az illető tagok anyanyelvén folyik.

III. P. Ehrle előadó azt ajánlja, hogy a tárgyalás menetét a bemutatandó és megvitatás alá kerülő anyag mivolta szerint így oszszák fel:

1. Pergamenkéziratok a tinta savától származó sérüléssel.

2. Palimpsestek.

3. Papírkéziratok.

IV. P. Ehrle, utalással a »Centralblatt für Bibliothekswesen,« a »Revue des bibliothèques,« a »Bibliothèque de l'École des charles« és a »Rivista delle biblioteche«-ben megjelent értekezéseire a tinta által történt átmarásoknak igen érdekes példáit mutatja be vatikáni pergamen kéziratokon. Lippmann, de Vries, Nicholson és Posse is bemutatnak néhányat.

A vita, a melyben Ehrle, Van den Gheyn, Lippmann, Mommsen, Nicholson, Omont, Posse, de Vries, Wintterlin és Zangemeister vesznek részt, szabadon kiterjed a szóban forgó kérdés egész területére, de határozatokat egyelőre nem hoznak.

A legfontosabb nyilatkozatok és indítványok, melyek az előadó értekezésében nem foglaltatnak, a következők:

Dr. Posse hosszasan fejtegeti, hogy nem lenne-e helyén való egy nemzetközi megállapodás, mely szerint az egyes államok bizonyos pénzösszeg fizetésére köteleznék magukat. E tőkével egy központi műhelyt lehetne felállítani, melyet tudományosan és technikailag egyaránt képzett személyzet vezetne. Legcélszerűbb lenne talán a mostani vatikáni műhelyt központi műhelylyé átalakítani. Ez intézet nagy előnyököt biztosítana úgy a tudománynak általában, mint a belga, francia, magyar, osztrák és porosz intézeteknek, valamint a Monumenta Germaniae vállalatnak is.

Zangemeister kifejti, hogy: 1. kívánatos volna, ha a kutatás megállapíthatná, hogy nem tartalmaz-e a tinta még sok szabad, maróhatású savat, melyet esetleg semlegessé lehetne tenni.

2. Tatarozás alá kerülő kéziratokat előbb mindig le kell fényképezni. Mai állapotukat a fényképen örökre rögzíteni kell, hogy ezentúl is használhatók legyenek. Különösen unikumokat kell feltétlenül lefényképezni.

Mommsen megjegyzi, hogy előzetes lefényképezést csak olyan esetekben tart szükségesnek, mikor tudományos és állandó becsű kéziratokról van szó, nem pedig relikviákról.

Omont kifejti, hogy csak a legnagyobb óvatossággal szabad kéziratokat restaurálni és csakis oly esetekben, hol közvetlen veszély fenyeget. Célszerű volna talán egy nemzetközi bizottságot kiküldeni, a mely megállapítaná az előzetesen lefényképezendő

kéziratok jegyzékét, a hol természetesen úgy a könyvtárnokok, mint a filológusok érdekei szemmel tartandók.

Winterlin azt ajánlja, hogy a vegyészek tanácsát is igénybe kell venni, mert ők a sérülések okát, vagy az ezeknek megakadályozására szolgáló eszközöket kifürkészhették.

Lippmann megjegyzi, hogy vegyi műveleteknél egy kiszámíthatatlan tényező van s ez: az idő. Ezért a mechanikus megóvó eljárások alkalmazásának a vegyészettel szemben jelenleg határozottan előnyt kell adnunk.

D. u. 5¹/₄ órakor az ülés bezárul. Szombatra, okt. 1-ére két ülést terveznek, délelőttre és délutánra. A délelőtti ülés 9 órakor kezdődik.

II. ÜLÉS

1898 okt. 1-én, szombaton d. e. 9¹/₄ órakor.

Jelen van a konferencia minden tagja.

Tiszteletbeli elnök: Mommsen.

Ügyvivő elnök: Dr. de Vries.

I. Az utolsó ülés jegyzőkönyvét felolvassák és jóváhagyják.

II. A tegnapi megszakított tárgyalást folytatják.

Az elnök összegezi a tegnapi tanácskozás eredményét s ennek további menetét az Omont által fogalmazott következő négy pontra irányítja: 1. Kivánatos a legrégebb, tatarozásra szoruló kéziratoknak jegyzéke. 2. A legrégebb és legértékesebb kéziratok lefényképezendők, hogy mai állapotuk megörökíthető legyen. 3. A Vatikánban vagy máshol használt megóvó módszerek alkalmazása, de csakis végromlásnak indult kéziratoknál. 4. Állandó bizottság kiküldése, mely a kormányokkal, könyvtárnokokkal és vegyészekkel állandó összeköttetésben álljon.

P. Ehrle szerint azt a főkérdést kell megoldani, hogy: kell-e, vagy szabad-e alkalmaznunk a máig ismert megóvó eljárások bármelyikét is a szóban forgó kéziratoknál?

Nicholson, utalással Ehrle nyomtatott értekezésére, hosszabban beszámol a Bodleian library-ben szerzett, a kéziratok romlását és javítását illető tapasztalatairól. További kutatásokat tart kívánatosnak abból a czélból, hogy vajjon a kéziratok kímélődése tényleg állandóan előre halad-e, a mi szerinte kétséges,

mert ez a klimatikus viszonyokkal van összefüggésben s a pusztulás okozói erejüket veszthetik.

A vita bezárása után a konferencia a következő határozatokat hozza:

1. A konferencia azon óhajának ad kifejezést, hogy összeállítandó azon legrégebb és legfontosabb kéziratok jegyzéke, melyek minden külső jel szerint biztos végromlásnak néznek elébe.

2. A konferencia azon óhajának ad kifejezést, hogy e jegyzékben felsorolt kéziratokról, jelen állapotuk feltüntetése céljából, fényképfelvétel eszközözlendő.

3. A konferencia kinevez egy állandó bizottságot, mely hivatva van a kormányokkal, könyvtárakkal és vegyészekkel érintkezésben állni, tanulmányozni azon megóvó eljárásokat, melyek használhatók s ajánlani azt, mely a czélnak legjobban megfelel.

4. A konferencia azt ajánlja, hogy — mivel a kéziratok pusztulása csak lassan megy végbe — addig, míg a bizottság pozitív eredményekkel be nem számol, mindenesetre 1899 őszével bezárólag, csak olyan eszközöket használjunk, melyek az egyes esetekben a legnagyobb viszonylagos biztosságot nyújtják, s a melyek egy esetleg később fölfedezendő jobb eljárás alkalmazását nem zárják ki.

III. Határozatba megy, hogy a tanácskozási jegyzőkönyv végén rövid foglalásban vázolják a máig ismeretes megóvási eljárásokat.

IV. Az állandó bizottság tagsági számának megállapítását s a tagok választását a délutáni ülésre halasztják.

V. A bizottságot fölhívják, hogy tanácskozásairól és kísérleteiről a főbb szakfolyóiratokban időről időre számot adjon.

VI. A délutáni ülés tárgyai, az állandó bizottság megválasztásán kívül: A papírkéziratokról való tanácskozás és határozathozatal a tanácskozási jegyzőkönyv kinyomatása felől.

11¹/₂ óraker az ülés bezárul. 12 óráig bemutatja még P. Ehrle a Vatikánból magával hozott egyéb anyagot, különösen sérült palimpsesteket. (Egyes részeket Virgil két képes kéziratából, Dio Cassius, Fronto, Sallustius, Strabo, Cicero de re publica, Codex Marchalianus prophetarum-ból stb.)

Legközelebbi ülés d. u. 2 óraker.

III. ÜLÉS

1898 okt. 1-én, szombaton d. u. 2¹/₄ óraker.

Jelen vannak: az összes tagok.

Tiszteletbeli elnök: Mommsen.

Ügyvivő elnök: Dr. de Vries.

I. Az utolsó ülés jegyzőkönyvét fölolvassák és jóváhagyják.

II. A papírkéziratok romlása elleni eljárás kérdése kerül tárgyalás alá.

A vita eredményeként különösen két pont közelebbi megvizsgálása volna kívánatos:

a) oly eljárás feltalálása, mely a tintában lévő savat semlegessé tenné, a tinta fekete színének megváltoztatása nélkül.

b) azon rovarok működésének megvizsgálása, melyek, dr. Posse értesítése szerint, nemcsak hogy nem ártalmasak, hanem egyenesen hasznosak.

III. Hosszabb vita után az állandó bizottság tagjainak számát háromban állapítják meg. Megválasztották Ehrlet, de Vriest és Zangemeistert. A konferenzia jónak látja a bizottsági tagok számát egyelőre korlátozni, olyan személyiségek távolléte miatt, kiket a tanácskozás tárgya nagyon közéről érdekel, de abban különféle okok miatt részt nem vehettek. A bizottság azonban felhatalmazást nyer tagjai számának szükséghez mért megnagyobbitására is.

IV. Az állandó bizottság munkakörének megállapítása alkalmából elhatározzák a délelőtti ülés II. jegyzőkönyvi pontja 3-ik cikkelyének revízióját. A cikkely új fogalmazásban így hangzik:

3. A konferenzia kinevez egy állandó bizottságot s a következő megbizással látja el:

a) az 1. cikkelyben tervekbe vett kéziratjegyzék elkészítése;

b) a 2. cikkelyben említett fényképfelvételek megvalósítása;

c) az egyes megóvó eljárások tanulmányozása s a legjobbnak ajánlása;

d) sajtó útján való közzététele azon megóvó eljárásoknak, melyek a tanácskozás folyamán szóba kerültek;

e) e feladatok teljesítése végett érintkezésbe kell lépni könyvtárosokkal és vegyészekkel.

f) ki kell eszközölni, hogy az egyes államok pénzáldozatokat is hozzanak a tudomány érdekében.

V. A titkári hivatalt megbízzák, hogy a tanácskozási jegyzőkönyvet sajtó útján tegye közzé s juttassa a tagok kezéhez.

VI. Az ügyvivő és a tiszteletbeli elnök, valamint Nicholson, P. Ehrle végül köszönetet mondanak Sanct-Gallen kanton kormányának, Dr. Föh káptalani könyvtárnoknak, majd különösen P. Ehrlenek és a vatikáni kormányának, valamint a konferencia tagjainak (különösen Nicholson, Posse, Zangemeister, Lippmann és Omontnak), a tiszteletbeli elnöknek, a svájci könyvtárnokok egyletének és a titkároknak.

VII. A tanácskozás megszakad egy negyedórára, hogy a jegyzőkönyvet megírassák.

VIII. $4\frac{3}{4}$ órakor folytatják az ülést. A jegyzőkönyvet felolvassák és jóváhagyják.

IX. A tiszteletbeli elnök köszönetet mond az ügyvivő elnöknek, sikert jósol a mostani konferencia törekvéseinek s délután 5 órakor az ülést bezárja.

(A jegyzőkönyv az értekezlet határozataival végződik, melyeket a közlemény I. részében már ismertettünk.)

A konferencia tagjai aláírásukkal hitelesítik a jegyzőkönyvet:

A tiszteletbeli elnök: Th. Mommsen.

Az elnök: S.-G. de Vries.

A titkárok: H. Omont, Herm. Escher.

F. Ehrle, S. J.

Dr. Otto Posse.

Dr. Karl Zangemeister.

Dr. Ad. Föh.

Dr. G. von Laubmann.

Dr. C.-Chr. Bernoulli.

J. Van den Gheyn, S. J.

Dr. Joh. Bernoulli.

Edward-W.-B. Nicholson.

Dr. Fejérpataky.

Dr. A. Wilmanns.

Dr. A. Winterlin.

Dr. F. Lippmann.

Émile Chatelain.

A másolat hitelül: A titkárok: H. Omont Herm. Escher.